

Маценко Юлія Володимирівна
студентка юридичного факультету

Науковий керівник:

Приловський Володимир Володимирович,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ ОBOB'ЯЗКОВОЇ ЧАСТКИ У СПАДЩИНІ

В Україні, як і у більшості країн світу, є два види спадкування: за заповітом і за законом. Спадкоємцями за заповітом є особи, яким заповідано майно, а спадкоємцями за законом є найближчі родичі та члени сім'ї спадкодавця.

Спадкоємці за законом закликаються до спадкування лише в тому випадку, якщо дане спадкове майно не включено в заповіт, або якщо заповіт визнано недійсним, або якщо спадкоємці за заповітом відмовилися від прийняття спадщини або просто не прийняли його.

Проте існує певна категорія спадкоємців за законом, які мають право на частину спадщини, незалежно від змісту заповіту.

Право на обов'язкову частку у спадщині введено законодавцем з тією метою, щоб забезпечити безумовне право на спадщину найближчих родичів спадкодавця, які в силу свого віку або непрацездатності відносяться до соціально незахищених категорій.

Таким чином, актуальність питання спадкування обов'язкової частки у спадщині полягає в тому, що інститут обов'язкових спадкоємців існує у всіх правових системах та потребує як дослідження так і вдосконалення.

Відповідно до ст. 1241 ЦК України малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) [1].

Право щодо обов'язкової частки у спадщині є встановленим законом доповненням до заповідального розпорядження особи. Проте, застосування цього правила не означає, що буде застосований порядок спадкування за законом.

Коло суб'єктів права на обов'язкову частку, визначених ст. 1241 ЦК, є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає. В юридичній літературі осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, називають "необхідними", а також "обов'язковими" спадкоємцями.

Малолітньою, відповідно до ст. 31 ЦК України, вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років [1].

Неповнолітньою, відповідно до ст. 6 Сімейного кодексу України, ст. 32 ЦК України, вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [1], [2].

Непрацездатними вважаються жінки – після досягнення 55 років та чоловіки – після досягнення 60 років; інваліди I, II, III груп, незалежно від того, чи призначена їм пенсія.

Слід мати на увазі, що склад необхідних спадкоємців визначається на момент відкриття спадщини, а не на момент посвідчення заповіту, з урахуванням положень ст. 1222 ЦК України.

Необхідно зазначити, що особа, яка належить до даної категорії, може скористатися наданим їй ст. 1241 ЦК України правом на обов'язкову частку у випадках, якщо:

- все майно було заповідано іншим особам;
- заповітом вона позбавлена права спадкування;
- розмір належної їй частини менший, ніж обов'язкова частка.

Право на обов'язкову частку носить особистий характер, тому вона не може передаватися у спадок в порядку спадкової трансмісії. Не мають права на обов'язкову частку і спадкоємці, успадковують цю частку за правом представлення.

Що стосується «розміру половини тієї частини спадщини, яка належала б їм при спадкуванні за законом», то потрібно уявити ситуацію, як розподілялося б спадок, якби померлий не залишив заповіту. В такому випадку першими претендентами на спадщину стали б всі спадкоємці першої черги за законом – діти, дружина і батьки спадкодавця, в рівних частках. Скільки спадкоємців, стільки й часток. Також обов'язкова частка в спадщині становить половину від частки, яка б належала кожному з цих спадкоємців першої черги, якби не було заповіту.

Проте існують деякі винятки. По-перше, розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між спадкодавцем і цими спадкоємцями, а також інших обставин, що мають істотне значення (ст.1241 ЦК України). По-друге, ст. 1224 ЦК України передбачає перелік осіб, які не мають права на спадщину за жодних обставин, в тому числі й на обов'язкову частку у спадщині, або можуть бути усунені від спадкування за рішенням суду [1].

Що стосується спірних питань то, наприклад, на практиці іноді виникають ситуації, коли водночас спадкоємець має право як на обов'язкову частку, так і на частку за законом. У таких випадках українські нотаріуси видають таким особам свідоцтва як на обов'язкову, так і на законну частку у спадщині. Проте такі дії не можна вважати правомірними, так як спадкування обов'язкової частки є видом спадкування за законом. Тому таке спадкування є неправомірним, так як двічі спадкувати за однією і тією ж підставою спад-

коємець не має права, бо це буде суперечити як судовій практиці, так і теорії цивільного права. У таких ситуаціях обов'язковий спадкоємець повинен спадкувати як пріоритетну саме належну йому обов'язкову частку. Якщо обов'язкова частка виявляється меншою за законну, то відповідно до абзацу 3 п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» спадкоємець має право на власний розсуд вирішувати, чи належна йому частка визначатиметься з майна, не охопленого заповітом, чи з усього майна [3].

Також існують і більш складні ситуації, наприклад, коли обов'язковий спадкоємець також включений до заповіту. Якщо єдиним спадкоємцем на все майно визнається саме лише він, то в такому випадку проблем не виникає й обов'язковий спадкоємець успадкує все належне йому майно. Якщо ж існують ще й інші спадкоємці, і крім цього заповіт складено на частину майна, то спочатку вираховується обов'язкова частка (з майна неохопленого заповітом або з усього майна – залежно від згоди такого спадкоємця), а потім до неї прирощується та частка, яка належить обов'язковому спадкоємцеві за заповітом. Проте, така процедура тягне за собою низку проблем [4, с. 389-390].

Також існують і інші питання, зокрема чи може спадкоємець вимагати, щоб йому було виділено певне майно в натурі, як визначається розмір обов'язкової частки, коли заповіт складено на майно не в ідеальному, а в натуральному вигляді та ін.

Таким чином, можна зробити висновок, що спадкування обов'язкової частки є певним різновидом спадкування за законом, яке покликане забезпечувати безумовне право на спадщину найближчих родичів спадкодавця, які в силу свого віку або непрацездатності відносяться до соціально незахищених категорій. Також спірними питаннями залишаються розмір обов'язкової частки, ситуації, коли водночас спадкоємець має право як на обов'язкову частку, так і на частку за законом, ситуації, коли обов'язковий спадкоємець також включений і до заповіту. Тому, для вирішення проблем, пов'язаних зі спадкуванням обов'язкової частки, необхідним є, перш за все, вдосконалення чинного цивільного законодавства з метою сприяння ефективності правового регулювання у цій сфері, а також для вирішення проблем, що виникають при вирішенні спорів на практиці.

1. Цивільний кодекс України. – С. : ТОВ «ВВП НОТІС», 2015. – 344 с.

2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіц. Веб-сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

3. Постанова ПВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» № 7 від 30.05.2008: Постанови Пленуму Верховного Суду України: цивільні, господарські справи, трудові спори / Упоряд. Кузьмін С.А. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 336 с. – С. 105.

4. Корміло М. І. Проблемні питання спадкування обов'язкової частки у спадщині / М. І. Корміло // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 388-392.